

TIDSKRIFT FÖR POLITISK FILOSOFI
NR 2 2009 | ÅRGÅNG 13

Bokförlaget THALES

Essän tillägnas minnet av Amanda Peralta.

Magnus Dahlstedt & Mekonnen Tesfahuney

1.

Sannerligen, jag älskar ej heller sådana, för hvilka allting är godt och denna världen till och med heter den bästa. Slika kallar jag de allförnöjde. Friedrich Nietzsche (1913: 198)

VI LEVER I ett samhälle som allt mer är att likna vid ett kasino. I kasinosamhället sägs politiken ha spelat ut sin roll. Ideologierna är döda. Som ett eko från 1700-talet, Voltaires *Candide eller optimismen* och Dr. Pangloss – alias filosofen och livsbejakaren Gottfried Wilhelm Leibniz – sägs vi leva i »den bästa av världar». Dr. Pangloss dogm ljöd tomt i efterskalvet av den ohyggliga jordbävning som 1755 skördade tusentals Lissabonbors liv. Lika tomt ekar idén om att vi idag skulle leva i »den bästa av världar», i synnerhet i efterskalvet av den finansiella härdsmläta som drabbade världen 2008, som vi ännu bara har sett början av. Det är bara den tunnelseende som på allvar kan förfäktat att det inte kan finnas några alternativ – i en tid av global utarmning och hunger som dagligen skördar miljontals liv. Skulle detta tillstånd vara den enda möjliga vägen till frigörelse?

För Dr. Pangloss var det en omnipotent Gud som regisserade »den bästa av världar». Idag har Marknaden ersatt Guds roll i skapelseberättelsen. Det finns ingen annan tillvaro, *ingen* tillvaro bortom spelet. Det postpolitiska spelets regler stavas risktagande, snabba beslut, kortsiktigt handlande, individuell nyttoximering. Inom en spelteoretisk tradition (*game theory*) antas varje spelare följa sitt kortsiktiga egenintresse. Varje spelare kalkylerar riskerna i en starkt oviss situation, där de har begränsad information om de övriga spelarnas kort, dispositioner, taktiker etcetera. Misstron mellan spelarna kring bordet är ömsesidig – alla misstror alla, utom sig själv. Varje spelare satsar på sig själv och kalkylerar med att alla andra gör detsamma. Samarbetar gör spelare bara undantagsvis, under väldigt speciella betingelser – där det finns goda skäl att anta

att det kan gynna en själv. Det är dessa spelregler som i allt högre grad dikterar samvaron människor emellan, varhelst de möts. Frågan lyder inte: Spela eller inte spela? Valet att *inte* välja är inget valalternativ. Påbudet om valfrihet förkunnar att du *måste* välja! Frågan lyder snarare: Hur ska du spela dina kort? Hur mycket är du beredd att satsa? Samhället, livet *är* spel. Vi är alla fångar i spelets dilemma. Kasinot är vår tids tempel, spelet vår tids »opium för folket». Insatserna är höga, taktikerna många.

2.

»Vi hafva uppfunnit lyckan» säga de sista människorna och blinka. Friedrich Nietzsche (1913: 52)

MAN SKULLE, FÖR att knyta an till Friedrich Nietzsche, kunna säga att vi lever i en nihilistisk tid, där jorden, livet och det mänskliga sätts på undantag, underkastas marknadskalkylens, nyttomoralens och tillväxtens maximer. För Nietzsche (2002b: 317) var nihilismen ett uttryck för ett »hat mot det mänskliga, och än mer mot det djuriska och mer ändå mot materien, avsky för sinnena, ja för själveste förnuftet...» En sådan norm är ovärdig inte bara människan, utan även miljön och livet självt. I kasinosamhället har nihilismen gjort global triumf. Nedvärderingen av livet och jorden är ett av nihilismens främsta kännetecken. Nihilismen »uttrycks i värden överlägsna livet; men också i de reaktiva värden som övertar deras plats, och i de sista människornas värdelösa värld» (Deleuze 2003: 257). I denna »den bästa av världar» är det konkurrens-, tillväxt- och nyttokalkylen som definierar jordens, livets och det mänskligas innebörd (Teshahoney 2005). Jorden, livet och de förnödenheter som möjliggör liv har växlats in till spelmarker i det postpolitiska spelet.

För att rama in denna »den bästa av världar» behöver vi teckna den postpolitiska moralens genealogi, i nietzscheansk mening. Den postpolitiska moralen grundar sig i en transcendental logik som anger ramarna för den etik/moral som präglar föreställningen om å ena sidan den idealtypiska varelsen (risktagaren, pokerspelaren,

entreprenören), det goda (ta dig för, flexibilitet), det eftersträvansvärda (riskvilja, entreprenörskap), och å andra sidan det odugliga (riskovilliga, beroende, rigida) och patologiska (passiva, korpulenta). Denna logik har en närmast religiös prägel i det att den hänvisar till högre ideal (*Det finns inget alternativ!*), värden (individualism) och imperativ/påbud (arbetsplikt, ständig förbättring, *Gör om dig!*). Enligt Nietzsche (1954: 93) är just talet om plikt den »mest generella princip som varje religion and moral grundar sig på: ›Gör det och det, avstå från det och det – då kommer du att bli lycklig!› Varje moral, varje religion, är detta imperativ; Jag kallar det förnuftets ursprungliga, stora synd, det odödliga oförnuftet» (kursivering i original).

Det finns flera beröringspunkter mellan religion och postpolitikens metafysik. I budet om »historiens slut» förbinds *kredo* och *kredit*. Den »protestantiska etiken» som kapitalismens anda eller innersta väsen, har numera ersatts av den spekulativa (kredit) och entreprenöriella andan. Ett återkommande tema i skildringar av entreprenören, vår tids Messias, är tillit och tilltro (det viktigaste är så klart att ha tillit till sig själv och sin egen förmåga), det vill säga *tro som drivkraft*. Tro handlar inte bara om religion, utan även om ekonomi och spekulatation. Mellan tro, tillit och kredit är avståndet inte så långt som man kanske kan tro: »Vi talar om betrodd, vi talar om kredit, och pålitlighet för att understryka att denna elementära trossak också understödjer den... ekonomiska och kapitalistiska rationaliteten...» (Derrida & Vattimo 2003: 59). Tron på liberalismens ovillkorliga allmängiltighet är ett evangelium, för att parafasera Derrida (*ibid.*: 19), som likt den religiösa frälsningen sprids av *missionärer* runtom ut i världen. Om det är entreprenörialismen, det vill säga doktrinen om *the self made man*, den autonome och starke individen, *entreprenören* eller *pokerspelaren*, som av egen kraft dikterar sina egna villkor, stakar ut sin egen livsbana, som är dagens överordnade tro så är, tillspetsat, (kateder)entreprenören dess präst. För är det inte om nyttan och nyttomaximeringens moral och etik som entreprenörialismen – sist och slutligen – handlar? Endast det som bidrar till tillväxt, konkurrens och därmed maxi-

merar nyttan är gott och riktigt. Och det är just detta som är själva meningen med livet. Allt det som inte ryms i denna (nytt)kalkyl är – omvänt – per definition värdelöst, osunt och tomt.

I det postpolitiska budet om »den bästa av världar» förenas två olika former av nihilism – en nekande (*reaktiv*) och en jakande (*aktiv*). Den nekande formen av nihilism, å ena sidan, uttrycks i metafysiska, abstrakta, utomjordiska trossatser av olika slag – exempelvis idén om att vi befinner oss i Edens lustgård, tesen om historiens fullbordning och mänsklighetens slutgiltiga destination. Detta är postpolitikens kredo. Den jakande formen av nihilism, å andra sidan, har kreditandan som främsta kännetecken. Den ser affärsmöjligheter i allt. Den uttrycks i de immanenta, inneboende, världsliga värden som präglar den entreprenörsanda som är dagens dominerande ideologi, däribland doktrinen om vinstmaximering, idén om att inget duger, allt måste göras om. Den komplexitets- och tillblivelseontologi som den idag förhärskande entreprenöriella doktrinen säger sig vara inspirerad av utgår i själva verket från finanskapitalets eller ekonomismens kärnprincip. Utmärkande för denna princip är att den nivellerar eller reducerar allting enligt nytto- och utbyteslogiken. I och med att politikens uppgift allt mer likställs med att ombesörja det fria flödet av varor, tjänster och kapital, så utgör den entreprenöriella doktrinen marknadskalkylens och nytto-maximeringens (*de reaktiva krafternas*) återkomst. Politiken framstår således allt mer som en bevarande och konserverande snarare än nydanande och skapande kraft. De reaktiva krafterna säger: »Nej till det som är »utanför», det som är »annorlunda», det som »inte är den själv»» (Nietzsche 1966: 10). Reaktiva krafter inriktar sig primärt på bevarande, inlemmande, reglering. De förkunnar: *Det finns inget alternativ!*

Gemensamt för både den reaktiva (*kredo*) och aktiva (*kredit*) formen av nihilism är att jorden, livet och det mänskliga förnekas, underordnas *framförallt* andra, instrumentella, ekonomiska, värden. Kredo och kredit är två sidor av samma nihilistiska mynt. Slavmoralen och den reaktiva nihilismen är hörnpelarna i den religiösa högerns och de neokonservativas agenda för världsherravälde. Denna

agenda lovprisar såväl Gud som marknaden. Frälsningen är både transcendent och immanent. Kredo och kredit, Gud och Mammon, bådadera är verksamma i den globala nihilistiska ordningens tjänst.

Ett annat av nihilismens viktiga kännetecken »är den universella historiens begrepp a priori» (Deleuze 2003: 251). Att stänga dörren för sätt att tänka i *andra* banor – om vad det innebär att vara människa, hur vi ska leva tillsammans på denna jord, om alternativa världar – är inget annat än hybris av stora mått. Avfärdande eller rentav kriminalisering av blotta tanken på eller strävan efter andra världar – som vore det ett första steg på vägen till Gulag eller Auschwitz – är ett starkt inslag i förkunnelsen om »historiens slut» och representativ demokrati på kapitalistisk grund som mänsklighetens slutstation – *Panglossia*.¹ Det enda riktiga Hot och den utmaning mot Panglossia som idag tillmäts något intresse är den radikala islamiska fundamentalismen. När det gäller att bekämpa detta slutgiltiga Hot tycks alla medel vara tillåtna, inklusive offentlig tortyr, inskränkningar av medborgerliga fri- och rättigheter. När detta slutgiltiga Hot väl har bekämpats, då återstår bara den sista och »bästa av världar», lugn och ro, frihet och stabilitet.

Det finns ett starkt religiöst anslag i tanken om samtiden som ett tillstånd som – äntligen – nått sin slutstation, sitt ändamål eller telos. Det postideologiska/politiska tillståndet framstår här som realiserandet av just detta ändamål. Till grund för talet om att det inte finns några alternativ, att det inte finns eller kan finnas någon annan tillvaro än den rådande, att kapitalismen har segrat etcetera, ligger *teleologismen*, tron på att det finns en inre mening med tillvaron, att det finns en tanke eller *design* bakom universum. Denna ståndpunkt är, på en och samma gång, ideologisk och religiös. För, som Derrida påminner oss, religionen är »ideologin framför alla andra, till och med matrisen för varje ideologi och för själva rörelsen och fetischisering» (Derrida & Vattimo 2003: 22). *Teleologismen* inbegriper, som vi ser det, en dubbel reifikation. Å ena sida förvärldsligas det religiösa, det vill säga, det andliga naturaliseras eller förtingligas. Å andra sidan sublimeras eller förändligas det sekulära.

I och med »historiens slut» sägs vi ha nått det förlovade landet. Samtidigt ska *allting* lyda under förnyelsens dekret: *Du duger inte, gör om dig!* För att nå himmelriket måste var och en således »förädla sig» och vara beredd att betala inträdesavgiften. Vi befinner oss i den bästa av alla världar, ändå måste denna värld ständigt omdanas. Vi förväntas tro, men samtidigt misstro. Eller är det måhända misstron som är själva fundamentet i postpolitikens troslära?

Vår samtids postpolitiska dödläge, där det varken finns eller kan finnas några andra alternativa *världar* eller *värden* än det som råder, är »kulmen av nihilismen», som Slavoj Žižek (1999: 209) formulerar det, en vilja till intet. Ordningen ska bestå. Allt är som det ska och *måste* vara. »En demokrati som kungör att den har nått sitt slut, som inte längre kan ifrågasätta sig själv, kan bara vara en nihilistisk form av styre» (Diken 2009: 159). Bakom den uppenbara optimism som förmedlas i tesen om »den bästa av världar» finns dock en stark uppgivenhet eller apati. Givet att detta är den bästa av alla tänkbara världar är det lönlöst att överhuvudtaget söka efter eller ens tänka om en annan tillvaro än den rådande. Återstår då bara för var och en att i sin enskildhet glädja sig åt den lustgård som vår Gud Marknaden i sin försyn har skänkt oss: Sysselsätt dig med dig själv, gör om dig, ta dig för, odla din trädgård!

3

Han är stark som tjugo män och listigare än någon dödlig. Han är brutal och hjärtlös. Han kastar ingen skugga och har ingen spegelbild. Han kan se i mörker och uppträda i vilken form han vill. [...] Han livnär sig på andras blod. Hans namn är Dracula, vampyren. Bram Stoker (1993: baksida)

NIETZSCHES ANALYS AV nihilismen och hans diagnos av sin samtid har flera beröringspunkter med Marx analyser och diagnos av kapitalismen. Vad är det som både Nietzsche och Marx tecknar, om inte nihilismens och tomhetens absoluta triumf? Om det i Nietzsches filosofi är nihilismen som fördärvar livet, jorden och det mänskliga, så är det i varuekonomins förslavande logik som Marx

söker förklaringen till varför livet och jorden gradvis devalveras. Om Nietzsche i sin genealogiska analys lyfter fram nyttomoralen som slavmoralens väsen (Nietzsche 2002a: aforism 260), så menar Marx att det är varuekonomin som förhindrar människan från att förverkliga eller realisera sina potentialer. Medan Nietzsche ser den judisk-kristna moralen och religionen som källan till slavmoralen och viljan till intet, så förlägger Marx sin diagnos av (löne)slaveriet till varuekonomin logik, som omvandlar livet, jorden och det mänskliga till varor och inget annat. Existentiella frågor, om livet och om vad det innebär och medför att vara människa, omvandlas enligt principen köp och sälj, uttöms och reduceras enligt imperativen: Begär, njut och önska! (Debord 2003). Allt är utbytbar. Allt nivelleras och berövas ett *egenvärde*, reduceras till intet (*nihil*). Samtidigt som utvecklingen och tillväxten ständigt utökar möjligheternas rum, gör världen större, krymper världen, reduceras till intet.

I den värld som dagens panglossianer tänker sig är allt det som genererar tillväxt av godo – även om det medför våld, krigsföring och ödeläggelse. I denna den »bästa av världar» är också våld, mord och skräck vinnande företagskoncept (Klein 2007). Krigets privatisering och den tilltagande betydelsen av våldsentreprenörer (multinationella såväl som lokala) under de senaste två decennierna är belysande exempel på hur *oikonomos* (husets lag) allt mer har övertagit *politikos* och *agoras* roll när det gäller att hantera frågor om krig, fred och utrikespolitik (Peralta 2008). Årligen uppskattas den privata vålds- och militärindustrin (säkerhets- och legoknektbolag med mera), världen över, omsätta minst 100 miljarder dollar (Scahill 2008). Enligt en rapport från SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute 2007) uppgick världens totala krigsbudget år 2006 till 1 204 miljarder dollar. Denna siffra kan ses i relation till FN:s millenniummål på 135 miljarder dollar. Under år 2005 sålde enbart världens hundra största vapenbolag vapen för 290 miljarder dollar. Från att ha varit en viktig del i neutralitetspolitiken har svensk vapenindustri blivit allt mer kommersiellt orienterad. Sverige exporterar idag mer vapen än någonsin tidigare. Exporten har ökat under de senaste fyra åren och uppgick 2006 totalt till 10,3

miljarder kronor (Bruce 2007). Försäljningen av vapen är idag så lukrativ att till och med grundregeln att inte exportera vapen till länder eller områden som bryter mot mänskliga rättigheter, är instabila eller befinner sig i krig har satts på undantag – Jas Gripen säljs exempelvis till militärregimen i Thailand (Orrenius 2007), Bofors säljer bland annat granater till USA. Det faktum att USA har en ledande roll i kriget i Irak uppfattade den socialdemokratiska regeringen inte som något skäl till att inte fortsätta exportera (Lönnæus & Orrenius 2007). Den efterträdande Allians för Sverige har, för den delen, inte heller sett några skäl till att påbörja en kursändring av svensk vapenexport.

När Marx använder liknelsen dödsmaskin eller vampyr för att beskriva kapitalismen så bör liknelsen tas bokstavligen (Žižek 1999; Neocleous 2005). Marx påminner om och om igen om att kapitalismen ledsagas av död och förintelse (Neocleous 2005: 47ff). Kapital, menade Marx, drivs av samma slags ödeläggande kraft som vampyren. Likt vampyren kan kapital »endast upplivas genom att insuga levande arbete och lever desto intensivare, ju mera det insuger» (Marx 1997: 199). Därför är det kapitalistiska samhället de dödas kungadöme (*the rule of the dead*; Neocleous 2005). För att överleva kräver kapital ständigt ny näring. Det är detta skriande behov som får kapitalet att söka sig till och erövra allt fler geografiska, psykiska och kulturella områden i syfte att exploatera och skapa vinst (Žižek 1999). I sin desperata jakt efter näring söker kapitalet vinstmöjligheter i allt från generna och skötet, havsbotten och rymden, till de mest extrema former av uppförande och subjektivitet som självstympning, offentlig förnedring, ultravåld – *anything goes*.

Krigsapparaturen, den ödeläggande kraften i samhället *par excellence*, har sedan länge haft ett intimt samspel med såväl kommersiella som akademiska intressenter. Man skulle här kunna tala om den militära-industriella-vetenskapliga komplexet. Det framgår inte minst med all önskvärd tydlighet genom en kort exposé över atombombens historia. John von Neumann är den moderna spelteoriens (*game theory*) fader. Mot slutet av andra världskriget gav han tillsammans med Oskar Morgenstern ut det banbrytande ver-

ket *Theory of Games and Economic Behavior* (von Neumann & Morgenstern 1944), där grundtankarna till det som senare kom att bli spelteori linjerades. von Neumann var i någon mening en sann »entreprenör» – han var rådgivare till såväl statliga som privata intressen, däribland CIA, amerikanska armén, RAND Corporation, Standard Oil och IBM. Under fyrtio- och femtiotalen var han en av förgrundsgestalterna bakom amerikansk militärdoktrin. Med utgångspunkt i sin spelteori arbetade von Neumann fram olika scenarier när det gäller utveckling och hantering av kärnvapen – inte minst den militära doktrinen *mutual assured destruction*, M.A.D. Under andra världskriget ingick han i den särskilda kommitté som valde ut Hiroshima och Nagasaki som första måltavlor för atombomben. Det var han som ledde beräkningen av bland annat förväntade dödstal och var bomben skulle detonera för att ge störst effekt, det vill säga åstadkomma störst chockvågor (Rhodes 1986). Blackwater, idag världens största legoknektbolag och privatarmé, är ett i raden av samtida exempel på att säkerhet och krigföring är en global och allt mer inkomstbringande företagsnisch som involverar allt från statliga, kommersiella till akademiska intressen.²

Som businesskoncept betraktat framstår död och förintelse som norm, en förutsättning för kapitalismens överlevnad, snarare än som undantag – tänk bara på den betydelse som det storskaliga koloniala företaget hade för västerländsk modernitet. Det var i någon mening med det koloniala projektet – med det judisk-kristna kredot som normgivande och med »den vite mannen» som måttstock – som slavmoralen inledde sitt universella korståg. Därmed infogades Andra i mönstret efter *en och samma* prototyp – »Kristusavbilden», den »vite mannen», eller som Nietzsche (1966: 199) så träffande beskrev denna prototyp, »den tame, ofrie, slaven och flockmannen som utger sig för att vara den enda sortens människa och som glorifierar sina egenskaper». Kolonialismen har varit ett viktigt led i upprätthållandet av olika slags privilegiesystem, inte minst baserade på klass, ras/etnicitet och kön. Genom det koloniala globaliserades, kan man säga, spelet på liv och död. Slavmoralen hävdar »monopol över dygd och förkunnar: Endast vi är de goda och justa,

endast vi är *homines bonae voluntatis* (människor med god vilja)» (*ibid.*: 14). Med detta moraliska påbud sattes huvuddelen av den mänskliga familjen på undantag. Här bestämdes *vem (vilka)* och *vad* som skulle undantas (och inte), *vem (vilka)* och *vad* som skulle få åtnjuta lagens beskydd (och inte), *vem (vilka)* och *vad* som skulle »befrias» från pålagorna, förpliktelserna, tjänstgöringen och skatterna (och inte). I den bemärkelsen kan det koloniala projektet ses som slav- och lönemoralens globala appell för att ta världen i besittning, *företa sig* världen. Projektet, som fortsatt företar sig världen, världen om, är religiöst/andligt, likafullt som den gestaltar entreprenörens inre »väsen». Det förbinder det utomjordiska med det profana, det sekulära med det sakrala. I ett och samma andetag helgonförklaras och förhärligas marknadsekonomin. Dess missionerande falang »räddar själar» världen om och fyller på trosförrådet under det att dess spekulativa falang tar sig för att fylla kreditförrådet.

4

Det finns få sysselsättningar, sade Me-ti, som är så skadliga för människans moral som sysslandet med moralfrågor. Jag hör folk säga: Man måste älska sanningen, man måste hålla sina löften, man måste kämpa för det goda. Men träden säger inte: Man måste vara grön, man måste låta frukterna falla lodrätt mot marken, man måste låta löven susa då vinden drar förbi. Bertolt Brecht (1967: 504)

FRÅGAN ÄR HUR långt det postpolitiska spelet i det rådande till synes eviga »historiens slut» kan fortsätta dränera jordens och mänsklighetens resurser, innan historien når sitt verkliga slut och jorden kollapsar. Tanken om att allt går att värderas i pengar är minst sagt enkelriktad. När allt kommer omkring kan man vare sig äta, andas eller dricka pengar! Både den grekiska mytologins kung Milos (allt han rörde vid förvandlades till guld, så även föda, vilket gjorde att han dog) och pyramidspelet gör sig påminda. Är det någon som har första och sista ordet när det gäller att avgöra huruvida vi lever i »den bästa av alla världar» så är det jorden själv.

Jorden bryr sig föga om metafysik, moraliska imperativ och läror om »historiens slut» (*kredo*). För jordens vidkommande är människans tro på hennes förnuft och marknadens slutgiltiga frälsning (*kredit*) värda noll och intet. Jorden bryr sig inte det minsta om den idé om historiens inneboende telos, som Dr. Pangloss och hans efterföljare är så förtjusta i. Åt människans förkunnelser om att hon är det ultimata Subjektet här i världen säger jorden: *Terra, ergo sum!* Hegels och hans lärjungar, ända in i vår samtid, må utbrista att idealet är nått, men detta utrop är lika mycket värt som om lössen, från världens huvud, skulle utbrista: Äntligen har vi nått det förlovande landet – *halleluja!*³ Än sen då? Vad »de sista människorna» inte inser, inte vill eller inte kan inse, är att tanken om den suveräna, autonoma människan (*auto-nomos*) är en hägring, inget mer. Det enda *nomos* värt namnet stavas Terra Nomos. Jorden förkunnar: *Be fruitful and multiply*, ty det enda jag behöver är föda och jordmån! Sist och slutligen säger jorden, klimatet, djuren, växter, stopp: Hit, men inte längre! Växthuseffekter, galna kosjukan, fågelinfluensan – *terra-rismen*, jordens och djurens svar på människans företagsamhet, har många ansikten (jfr Davis 2006).

5

Den anti-nihilistiska »utopin» är en tro på möjligheten till social förändring. Den har som sådan inget att göra med optimism eller pessimism. Bülent Diken (2009: 171)

I DET POSTPOLITISKA spelet står motståndet inför en rad svåra utmaningar. Spelet öppnar för en rad strategier och överväganden. Ett första övervägande är: Spela med eller inte spela med? Enligt rådande spelregler antas det visserligen inte finnas någonting utanför spelet. Allt som finns är det möjligheternas rum som spelet erbjuder. Hur som helst, det är fortfarande möjligt att välja att *inte* spela med. För dem som väljer att följa spelets regler finns en uppsjö av alternativ. Den första typen av spelare, den *apatiske*, spelar, om än motvilligt. Han eller hon är ointresserad och inte särskilt väl insatt i spelets regler, spelar ut sina kort utan närmare eftertanke

om vilka konsekvenser som utspelen kan tänkas få. En andra typ av spelare, den *entreprenöriella*, är väl insatt i spelets regler, så även dess klyphål, och utnyttjar dessa fullt ut. Han eller hon är benägen att ta stora risker, men kalkylerar noggrant med de möjligheter och risker som spelsituationen bjuder. En tredje typ av spelare, den *skoningslöse*, liknar i flera avseenden den *entreprenöriella*, men är totalt kompromisslös i sin riskbenägenhet. Han eller hon har en brutal spelstil, tänjer ständigt på spelreglerna, kalkylerar överhuvudtaget inte, utan satsar allt på ett kort i syfte att för egen vinnings skull ta hem spelet. Det må bära eller brista. En fjärde typ av spelare, den *nöjeslystne*, är väl förtrogen med spelets regler, men spelar enkom för nöjets eller förströelsens skull. Han eller hon låtsas som om inget står på spel. Vinst eller förlust gör detsamma.

Översatt till politisk strategi: På vilket sätt kan dessa utspel, som på olika sätt följer spelets regler, göra det möjligt att bryta spelets regler? Vi sätter en parentes kring den första och sista spelartypen, eftersom de i princip saknar potential att förändra spelreglerna – deras handlande försiggår helt inom ramarna för de rådande spelreglerna. När det gäller den andra spelartypen, den *entreprenöriella*, finns det idag en rad exempel på hur politiska partier och även motståndsrörelser har genomgått en *entreprenöriell* omvandling (Teshahoney & Dahlstedt 2008). Också politiskt motstånd har allt mer kommit att fokusera på att strategiskt maximera röster och öka medlemsantal, värna sitt »varumärke», tänka i termer av »produktplacering», höras och synas på rätt plats och på rätt sätt, genom diverse dramaturgiskt utformade utspel och manifestationer, visa handlingskraft etcetera – mer än på att åstadkomma reella och varaktiga politiska förändringar. Sådan *entreprenöriell* politik tycks oss inte som någon särskilt framkomlig väg, om målet är att i grunden förändra rådande spelregler. Inom denna typ av strategi kan man också tänka sig att inkludera politiskt handlande av det slag som söker åstadkomma förändringar inom marknaden, det vill säga genom »politisk konsumtion», som att exempelvis handla krav- eller rättvisemärkt. Sådant handlande kan möjligen åstadkomma vissa förändringar, men innebär mest sannolikt inte att spelreglerna som sådana rubbas nämnvärt.

När det gäller den tredje spelartypen, den *skoningslöse*, så kan man visst tänka sig att en slags politisk strategi skulle kunna bestå i att få så många som möjligt att spela spelet fullt ut, utan hämningar, med förhoppningen att banken eller systemet i förlängningen kollapsar. I någon mening kan också självmordsbombaren ses som en radikalt skoningslös typ av spelare – han eller hon spelar spelet, driven av en högre mission, med livet som insats. På så sätt kan självmordsbombaren ses som den ultimata nihilisten, entreprenören driven till sin yttersta spets – beredd att riskera allt, till och med sitt eget liv (Žižek 2007; Diken 2009). Den skoningslöses utspel, hur de än formeras eller motiveras, tycks inte heller som något varken önskvärt eller särskilt strategiskt politiskt alternativ.

För dem som väljer att inte följa spelets regler finns två huvudsakliga alternativ. Det ena alternativet är den tysta protesten, som går ut på att kräva förändring av rådande spelregler genom att *inte* tala eller handla (Dahlstedt 2005). Nej tack! Jag spelar inte! Jag väljer inte! Herman Melvilles berättelse om Bartleby, mannen som sade *helst inte* (Melville 1993), belyser sprängstoffet i ett Nej. En sådan icke-handlandets produktiva handling och den talande tystnadens politik har lyfts fram av bland andra Jean Baudrillard (1985) och Giorgio Agamben (1998), som i tystnad och apati ser den största – eller rentav enda – potentialen till förändring av det rådande. Det andra alternativet har samma mål, men andra medel. Det går ut på att högljutt, såväl enskilt som kollektivt, kräva andra *världar och värden*. Nej tack! Jag spelar inte! Jag väljer inte! Denna strävan begränsas varken av gårdagen eller av samtiden. Den politiska strävan efter att *ta tillbaks* – ordet, initiativet, det som undantagits, gator och torg – motsvaras inte av en vilja att nostalgiskt *gå tillbaks*, återupprätta ett svunnet förflutet.⁵ För att knyta an till Nietzsches (1967) idé om att skapa nya värden och världar, så handlar det om att förändra den grund ur vilken *värdenas värde* härleds (Deleuze 2003).

Idag finns ett brinnande behov av motstånd i många olika former och på alla fronter. Vad som behövs är, synes det oss, en vilja, en drivkraft att skapa alternativ som går bortom det rådande, andra alternativ än marknaden och den religiösa fundamentalism (kris-

ten, judisk islamisk, hinduistisk etcetera), som mer eller mindre högljutt strävar just efter en och endast en spelregim (spelregel) – den nihilistiska (Diken 2009). Det behövs en kritik av det som idag tas för givet som sant och evigt, som om det inte fanns några andra möjligheter än det trånga möjligheternas rum som rådande spelregler mäter ut, en kritik som politiserar det avpolitiserade. Ett sådant motstånd söker med utgångspunkt i de möjligheter som finns här och nu ett omöjligheternas rum (*u-topos*), ett rum som inte finns, som Dr. Pangloss samtida efterföljare anser inte heller kan finnas, men som likväl *kunde* finnas (Žižek 1998). En viktig utmaning för »varje form av utopiskt tänkande» är därmed, noterar Lars Gustafsson (1969: 130), att »det måste spela med okända kort», vara öppen för och beredd att ta steget ut i det okända. Om det inte finns någon sådan drivkraft, som överskrider det rådande, ja då är vi fortsatt fångar i det postpolitiska spelet.

6

ÄR DET TROFASTHETEN till denna »den bästa av världar» som får samtida *panglossianer* att bortse från alla globala favoriter? Är det en missionär anda som får dem att lovprisa bombens evangelium som spridare och tillskyndare av »den bästa av världar»? I backspeglarna har varje global finanskris under de senaste fem seklen också varit ett förebud om att ett nytt imperium är i vardande (Arrighi 1996; Harvey 2005). Vi vill för egen del se Pangloss eko som ett glädjande tecken, ett tecken på det ihåliga i budet om »den bästa av världar». Vi vill se detta eko som en antydning om att jorden, livet och människan möjligen står på tröskeln till något nytt, en ny och annorlunda värld, inte minst mot bakgrund av att det utopiska tänkandets »bästa grogrund» just tycks vara »det självtillräckliga samhället» (Ambjörnsson 2004: 219), tider präglade av kvävande konsensus och stabilitet – som vår egen. Denna annorlunda värld drivs fram av *aktiva* krafter och värden, som säger NEJ till det postpolitiska budet om alltings ekonomisering, men samtidigt JA till livet, jorden och det mänskliga (Nietzsche 1913; Deleuze 2003). Med Subcommandante Marcos (2001: 214) klingande ord:

Ur ett »NEJ!» kan det födas ett oavslutat, inkomplett »JA!» som ger mänskligheten hoppet tillbaka om att, dag för dag, kunna bygga den komplicerade bro som förenar tanke med känsla.

Ur ett NEJ föds andra värden, ett NEJ ger liv åt något positivt, i synnerhet då det är ett NEJ till dystopi – inhägnande, utarmning, död och förintelse i namn av frihet, profit och tillväxt. Gentemot panglossisternas tvärsäkra utfästelser som utestänger varje antydan till utopi, behöver rörelser i strävan efter förändring idag, kanske mer än någonsin, formulera utopier, alternativ, göra det som anses vara omöjligt möjligt, utkristallisera andra värden och världar – och påbörja arbetet med att realisera dessa. Härvidlag är det glädjande att se att det idag, mitt under den djupaste ekonomiska kris sedan trettioalet, världen över växer fram röster som vågar ta till orda, som inte bara kräver tillbaks det gemensamma, det som undantagits, utan tar ett steg framåt, ut i det okända.

Det är möjligt att skapa en bättre värld än den våldsamma stor-marknad som nyliberalismen vill sälja till oss. Det är möjligt att skapa en värld i vilken valet står mellan krig och fred, mellan minne och glömska, mellan hopp och uppgivenhet, mellan det grå och regnbågen. Det är möjligt att skapa en värld som rymmer många världar (*ibid.*: 213).

I nihilismen, budet om entreprenören som »den siste mannen», ligger samtidigt fröet till »den nya människan», motståndet och det mänskliga, fröet till att övervinna slavmoralens bojor och grepp över samtiden. Det finns sprickor i muren, det finns alternativ. En annan värld är inte bara möjlig, den är nödvändig.

→

Magnus Dahlstedt är docent och universitetslektor vid REMESO, Institutet för migration, etnicitet och samhälle, Linköpings universitet.

Mekonnen Tesfahuney är universitetslektor och forskare vid Avdelningen för geografi och turism, Karlstads universitet.

Noter

* Essän baseras på texter som tidigare publicerats i antologin *Den bästa av världar? Beträktelser över en postpolitisk samtid* (Tesfahuney & Dahlstedt 2008). Vårt att nämna är att större delen av essän skrevs hösten 2007, det vill säga ett drygt år innan den globala finanskrisen.

1 Om vi spårar ursprunget till namnet Pangloss finner vi att det består av grekiskans *pan* (allt, alla) och *glossa* (tunga, inaktuellt eller främmande ord, bortförklara). Med valet att kalla den obotlige optimisten just Pangloss gjorde Voltaire med andra ord en ironisk poäng över att talet om »det enda, det eviga, det bästa» är en grundlös bortförklaring av sakernas tillstånd, en intellektuell tryckplatta. På samma manér kan dagens tal om »historiens slut» förstås som ett slags tal utan (efter)tanke eller reflektion, som uttryck för det samtida *ögonblickets* eller *det omedelbaras* tyranni (Eriksen 2001; Massey 2002).

2 DynCo, Enyris, Aegis, Titan Corporation, Kroll Inc., Global Risk och Clear Water är några i raden av stora multinationella legoknektbolag med döden som affärsidé (Scahill 2008).

3 När Nietzsche (1954: 42) resonerade kring de högfärdiga filosofiska utläggningar om människan som det ultimata, rationella/vetande subjektet, alltings måttstock och gravitationspunkt, så använde han sig av myggan som metafor: »om vi kunde kommunicera med myggan, då skulle vi inse att den flyter genom luften med samma självvärde, känsla inom sig som världens flygande centrum».

4 Detta förtjänar att poängteras, i en tid där politikens schema tycks ha kastats om. »I en värld där marknadskrafterna måste revolutioneras för att kunna vidmakthållas, är det inte enkelt att hålla isär konservatismens och radikalismens retorik. Konservativa talar revolutionens retorik, medan socialister stundtals framstår som traditionens främsta försvarare» (Billig 1997: 226).

Referenser

- AGAMBEN, GIORGIO (1998), *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*, Princeton: Princeton University Press.
- AMBJÖRNSSON, RONNY (2004), *Fantasin till makten! Utopiska idéer i Västerlandet under fem hundra år*, Stockholm: Ordfront.
- ARRIGHI, GIOVANNO (1996), *Det långa 1900-talet: Om makt, pengar och kapitalets globalisering*, Göteborg: Daidalos.
- BAUDILLARD, JEAN (1985), »The Masses: The Implosion of the Social in the Media», i: *New Literary History*, 16:3, s.577–589.
- BILLIG, MICHAEL (1997), »From Codes to Utterances: Cultural Studies, Discourse and Psychology», i: Furguson, Marjorie & Golding, Peter (red.), *Cultural Studies in Question*, Wiltshire: Sage.
- BRECHT, BERTOLD (1967), *Gesammelte Werke*, XII, Frankfurt: Suhrkamp.
- BRUCE, BOEL (2007), »Svensk försvarspolitik bidrar till kapprustning», i: *Göteborgs-Posten*, 25 augusti.
- DAHLSTEDT, MAGNUS (2005), *Reserverad demokrati: Representation i ett mångetniskt Sverige*, Umeå: Boréa.
- DAVIS, MIKE (2006), *Ett monster vid vår dörr: Fågelinfluensan som globalt hot*, Karneval: Stockholm.
- DEBORD, GUY (2004) [1967], *Skådespelssamhället*, Göteborg: Daidalos.

- DELEUZE, GILLES (2003) [1962], *Nietzsche och filosofin*, Göteborg: Daidalos.
- DERRIDA, JACQUES & VATTIMO, GIANNI (red.) (2003), *Religionen*, Gråbo: Anthropos.
- DIKEN, BÜLENT (2009), *Nihilism*, London/New York: Routledge.
- ERIKSEN, ERIK HYLLAND (2001), *Ögonblickets tyranni: Snabb och långsam tid i informationssamhället*, Nora: Nya Doxa.
- GUSTAFSSON, LARS (1969), *Utopier och andra essäer om »dikt» och »liv»*, Stockholm: Nordstedts.
- HARVEY, DAVID (2005), *The New Imperialism*, Oxford: Oxford University Press.
- KLEIN, NAOMI (2007), *Chockdoktrinen: Katastrofkapitalismens genombrott*, Stockholm: Ordfront.
- NEOCLEOUS, MARK (2005), *The Monstrous and the Dead: Burke, Marx, Fascism*, Cardiff: University of Wales Press.
- LÖNNAEUS, OLLE & ORRENIUS, NIKLAS (2007), »Bofors bebis dödar i Irak», i: *Sydsvenska Dagbladet*, 6 oktober.
- MARX, KARL (1997) [1867], *Kapitalet: Kritik av den politiska ekonomin*, Lund: Arkiv Zenit.
- MASSEY, DOREEN (2002), »Editorial: Time to Think», i: *Transactions of the Institute of British Geographers*, 27 [3]; 259–261.
- MELVILLE, HERRMANN (1993) [1853], *Bartleby: Berättelsen om mannen som sade nej*, Bromma: Lundwall Fakta & fantasi.
- NIETZSCHE, FRIEDRICH (1915) [1883–85], *Så talade Zarathustra: En bok för alla och ingen*, Stockholm: Bokförlag Svithiod.
- NIETZSCHE, FRIEDRICH (1954), *The Portable Nietzsche*, New York: Viking Press.
- NIETZSCHE, FRIEDRICH (1966), *The Basic Writings of Nietzsche*, New York: Modern Library.
- NIETZSCHE, FRIEDRICH (2002a) [1886], *Bortom gott och ont: Förspel till en framtidens filosofi*, Samlade skrifter band 7, Stehag: Symposion.
- NIETZSCHE, FRIEDRICH (2002b) [1887], *Till moralens genealogi: En stridsskrift*, Samlade skrifter band 7, Stehag: Symposion.
- ORRENIUS, NIKLAS (2007), »Glappet mellan lagstiftning och verklighet: Saabs vinstlott kan bli... en nit för regeringen», *Sydsvenska Dagbladet*, 18 oktober.
- PERALTA, AMANDA (2008), »Leviatan mellan Marcola och Cheney Statens våldsmonopol i den postpolitiska eran», i: Tesfahuney, Mekonnen & Dahlstedt, Magnus (red.) *Den bästa av världar? Beträktelser över en postpolitisk samtid*, Stockholm: Tankekraft.
- RHODES, RICHARD (1986), *The Making of the Atomic Bomb*, New York: Touchstone Simon & Schuster.
- SCAHILL, JEREMY (2008), *Blackwater: Världens mäktigaste privatarmé*, Stockholm: Nordstedts.
- STOKER, BRAM (1993) [1877], *Dracula*, Höganäs: Wiken.
- Stockholm International Peace Research Institute [SIPRI] (2007), *SIPRI Yearbook 2007: Armaments, Disarmament and International Security*, Oxford: Oxford University Press.
- SUBCOMANDANTE MARCOS (2001), *Från sydöstra Mexicos underjordiska berg*, Stockholm: Manifest.
- TESFAHUNEY, MEKONNEN (2005), »Uni-versalism», i: des los Reyes, Paulina & Khamali, Masoud (red.), *Bortom Vi och Dom*, SOU 2005:41, Utredningen om Makt, integration och strukturell diskriminering.
- TESFAHUNEY, MEKONNEN & DAHLSTEDT, MAGNUS (red.) (2008), *Den bästa av världar? Beträktelser över en postpolitisk samtid*, Stockholm: Tankekraft.

PANGLOSSIA

VON NEUMANN, JOHN & MORGENSTERN, OSKAR (1944), *Theory of Games and Economic Behavior*, Princeton: Princeton University Press.

ŽIŽEK, SLAVOJ (1998), »Risk Society and Its Discontents«, i: *Historical Materialism*, 2 [1]; 143–164.

ŽIŽEK, SLAVOJ (1999), *The Ticklish Subject: The Absent Centre of Political Ontology*, New York: Verso.

ŽIŽEK, SLAVOJ (2007), »Vi är rädda för allt!«, i: *Aftonbladet*, 27 januari.